

TURUN HALISTEN KOSKEN HISTORIAA

Koonnut
KALERVO MAURAMO
dipl.ins.

Maan kohoamisen johdosta alkoi 800-luvun alussa Halisten koski Aurajoessa muodostaa vesikuljetuksille ylivoimaisen esteen Liedon Vanhanlinnan viereiselle Sauvalan kauppapaikalle. Kauppapaikka siirtyi Halisten ja Koroisten väliselle merenlahdelle jo ennen piispanistuimen siirtymistä Koroisiin. Liikenne jatkui kuitenkin Aurajoeksi muuttunutta uomaa pitkin Halisten myllyihin ja muihin laitoksiin aina 1900-luvun alkuun saakka.

Turun piispa Hemming sopi v. 1352 Liedon talonpoikien kanssa myllysulun auki-pitämisestä kalan nousua varten määrätynä aikana, joten mylly oli tällöin olemassa. Myös arkkiteinillä ja Olavin luostarilla oli omat myllynsä kosken varrella. Kustaa Vaasan reduktiossa vv. 1538–47 myllyt joutuivat kruunulle.

Arkkiteinin myllyyn perustettiin 1540-luvulla valkkimylly veran venytystä varten. Siinä vanutettiin ja viimeisteltiin kudotut kankaat. Kalustona olivat verkaraamin lisäksi värjäyslaitteet. Asiakirjoissa mainitaan Turun verka ja Halisten verka. Halisten koskessa oli myös kruunun kalastamo, joka mainitaan ensi kerran Turun Linnan tileissä v. 1552. Turun kaupunki sai v. 1635 kuninkaalta oikeuden rakentaa uuden myllyn Halisiin. Myllyn tulot käytettiin maistraatin palkkaukseen.

Isonvihan aikaan venäläiset marssivat Turkuun v. 1713. Suuri osa säätyläisiä ja porvaristoa pakeni Ruotsiin ja myllyt kärsivät suuria vaurioita. Uudenkaupungin rauhan v. 1721 jälkeen myllyn vuokraaja kauppias Wittfooth veloitettiin perustamaan paikalle myös tamppimylly säämiskän tekoa varten. Jauhomyllyjä oli tällöin

joen molemmilla puolilla ja niissä tehtiin eri aikoina huomattavia korjauksia ja uudistuksia.

Vuosien 1808–09 sodan jälkeen myllyt olivat päässeet ränsistymään. Patokin oli uusittava täysin ja Kaarinan puoleinen mylly rakennettava kokonaan uudelleen. Myllytulot menivät edelleen pormestarin ja raadin palkkaukseen.

Vuonna 1824 myllyjen pito vuokrattiin 50 vuodeksi apteekkari ja suurteollisuusmies Erik Julinille. Hän ryhtyi heti uudistamaan myllypaikkaa ja rakentamaan uusia myllyjä. Räjähdyttämällä alakanavaa hän nosti putouskorkeuden 10 jalasta 17 jalkaan. Hän perusti väritehtaan Kaarinan puoleisen myllyn viereen. Pato rakennettiin kivistä v. 1824 ja oli sellaisenaan korjauksia lukuun ottamatta vuoteen 1972, jolloin se korvattiin nykyisellä kahdella segmenttiluukulla varustetulla padolla. Putouskorkeutta nostettiin tällöin myös tasosta NN+5,92m tasoon NN+7,00m, jotta vesilaitoksen tarpeiksi saatiin suurempi säännöstelyvara.

Erik Julinin aikana 1820–30 luvulla Halisten koski koki ahkerimman rakennus- ja uudistuskauden. Maarian puolen jauhomylly ”Isomylly” rakennettiin uudelleen. Laitos oli valmis 1825. Siinä oli 9 paria jauhinkiviä, kauran rouhinta, kaksi hissilaitosta, sirkkelisaha, pärehöylä, kaksi ryynilaitosta ym. Rakennusta laajennettiin vielä 1855 vehnämyllyllä. Isomyllyn valmistuttua Julin rakensi omalla kustannuksellaan ja maaherran luvalla väliaikaisen purettavan sillan kosken yli, jotta myllylle ei tarvinnut kiertää Aninkaisten tullista ja Maarian kirkon kautta. Koskessa kun ei ollut ennen siltaa. Vuonna 1826 Julin sisusti vanhan Kaarinan puoleisen myllyn, kuten jo mainittiin, värjauhotehtaaksi. Rakennus oli 3-kerroksinen. Vesirattaat käyttivät kahta jauhinkiveä, hampun tamppauslaitetta, kolmea vasaraa ja seula, sekä kahta kirvestä Brasilian-puun eli punapuun pilkkomiseen. Sillan pieleen

nousi v.1836 luujauhotehdas ja puusepänliimaa tuottava laitos. Varsinaisten tuotantolaitosten rinnalle tarvittiin varastoja kuivaustiloja, työntekijöille asuntoja ja ulkorakennuksia karjalle ja irtaimistolle. 1850-luvulla väkimäärä nousi yli 100 hengen. Luettelon mukaan oli inspehtori, kirjuri, mylläri, seppä, myllyrengit ja näiden omat rengit ja piit. Suurella osalla väkeä oli perheet. Halinen veti väkeä Hämeestä ja Uudeltamaalta saakka. Joi-takin erikoisammattilaisia tuli ulkomailta asti. Erik Julinin rakennuttamat rakennukset olivat suurelta osaltaan käytössä vielä 1940-luvulla.

Lokakuusta 1901 alkaen uudet vuokraajat, työnjohtaja Erik Eriksson ja Johannes Forsblom, perustivat v. 1899 puretun vanhan jauhomyllyn paikalle luumyllyn yläpuolelle sahan, höyläämön ja puusepän verstaan. Rakennus oli 2-kerroksinen ja käyttövoimana oli, paitsi vesiturbiinit, myös höyrykone. Laitos valmistui v. 1902. Tulipalo tuhosi sahan 8.6.1905 ja sen mukana paloivat luumylly, lautamakasiini, lautatapuleita, vanha mylläriin tupa ja sen piharakennus. Sahaa ei rakennettu uudelleen, mutta luumylly kunnostettiin ja se toimi vuoteen 1929 saakka muutettuna kutomosäietehtäksi. Tämä tuhoutui tulipalossa 17.6.1929. Maarian puolella Iso-mylly syttyi ja paloi 6.11.1942. Paloa huttettiin sota-ajan tuhopoltoksi. Rauniot tasattiin ja vain Julinin aikana rakennettu

konttori- ja mylläriin asuntorakennus sekä maa-kellari ovat jäljellä.

Erik Julinin rakennuttama silta purettiin aina jäiden lähdön ajaksi. Pysyvä silta rakennettiin kesällä 1913. Vuokraaja Eriksson ja kivityömies Wiktor Purje urakoivat kiinteän sillan ja rautatyöt teki entinen myllyseppä Frans Viktor Salonen, joka tällöin oli jo itsenäinen yrittäjä. Hänen pajansa, joka oli Erik Julinin vuosina 1845–55 tiilestä rakennuttama, sijaitsi vesilaitoksen naapurina. Salonen osti pajan vuosisadan vaihteessa.

Turun kaupunki neuvotteli Salosen kanssa tämän entisen myllypajan ostamisesta ja siirtämisestä museoksi sopivaan paikkaan vesilaitoksen laajennuksen tieltä. Itse rakennus mitattiin ja valokuvattiin ennen purkamista v. 1954. Harvinaisen täydellinen pajakalusto, jonka tämä taitava seppä ja asesepä jätti jälkeensä, on Turun Maakuntamuseossa odottamassa sopivaa sijoituspaikkaa.

Uusimpana tulokkaana Halisten teollisuuskylään rakennettiin vuosina 1921–23 Turun kaupungin vesilaitos. Rakennus toimii edelleen osana vesilaitosta ja siinä sijaitsee myös vesilaitosmuseo. Halinen on muuttunut kansallismaisemaksi ja se on suojeltu eri tavoin.